

Los Angeles: stad en wijk in vergelijkend perspectief

Frank Hendriks¹

Dr F. Hendriks is als universitair hoofddocent bestuurskunde verbonden aan de Katholieke Universiteit Brabant. Enkele recent gepubliceerde boeken zijn: *Polder Politics: The Re-Invention of Consensus Democracy in the Netherlands*, Ashgate, 2001 (met Th.A.J. Toonen); *Politiek en interactief bestuur*, Elsevier, 2001 (met P.W. Tops); *Stad in spagaat*, Van Gorcum, 2000 (met P.W. Tops); *Public Policy and Political Institutions: The Role of Culture in Urban Policy*, Edward Elgar, 1999.

Adres: Katholieke Universiteit Brabant
Centrum voor Recht, Bestuur en Informatisering
Postbus 90153
5000 LE Tilburg
T (013) 466 22 01
E-mail: f.hendriks@kub.nl

Samenvatting

Los Angeles is voor onderzoek naar veranderingsprocessen – sociaal-cultureel, politiek-bestuurlijk – een belangrijke stad. Staat ergens ‘post’ voor, dan wordt Los Angeles vaak als voorbeeld of voorbode aangehaald. In het denken over de Nederlandse Randstad wordt Los Angeles vanouds als spookbeeld aangehaald, en vervolgens weer snel verjaagd: ‘de Randstad mag geen LA worden’. In het actuele discours is meer ruimte voor een meer reflectieve en vergelijkende benadering. In dit artikel wordt zo’n benadering beproefd, met bijzondere aandacht voor bestuurlijke vormgeving en innovatie. De individuele burger blijkt daarbij in Los Angeles een belangrijker rol te spelen dan in de Nederlandse Randstad, waar bestuurlijke vormgeving en innovatie meer worden bepaald door de behoefte aan integratie van ambtelijke professionals. Hierachter blijkt een contrast schuil te gaan tussen een dominant integratief bestuursmodel (de Randstad) versus een dominant aggregatief bestuursmodel (Los Angeles).

1 Inleiding

‘LA is the quintessential postmodern city’ (Edward Soja 1995).

‘Los Angeles (...) is the primary example of what I have called a heteropolis, a new form of urban agglomeration that thrives on difference’ (Charles Jencks 1996).

The Los Angeles region is increasingly held up as prototype (for good or ill) of our collective urban future’ (Michael Dear 1996).

‘Los Angeles has manufactured itself as the image of The City, the symbol of all urban growth, the likely picture for all cities – from Tokyo to London, to Sydney – of what the Twenty-First Century will look like’ (Roger Keil 1998).

‘Every single American city that is growing, is growing in the fashion of Los Angeles, with multiple urban cores’ (Joel Garreau 1991).

'Los Angeles is the first consequential American city to separate itself decisively from European models and to reveal the impulse to privatization embedded in the origins of the American revolution' (Richard Weinstein 1996).

Los Angeles is een bijzondere stad, zoveel is duidelijk uit bovenstaande citaten. Het is ook een leerzame stad, zo wordt in dit artikel verder betoogd, in het bijzonder voor degenen die nadenken over de bestuurlijke (her)inrichting van de Nederlandse Randstad. Na een algemene inleiding op Los Angeles als paradigmatische 'nieuwe stad' (in het vervolg van deze paragraaf), wordt in dit artikel verder ingezoomd op patronen van bestuurlijke vormgeving en vernieuwing. In paragraaf 2 wordt eerst de bredere stedelijke context van Los Angeles beschreven en vergeleken met die van de Randstad. Vanuit deze bredere context kan worden begrepen *waarom* de bestuurlijke vernieuwing in Los Angeles een andere logica volgt dan die in de Randstad, ook al lijken er op het eerste gezicht grote overeenkomsten te zijn in de sterke benadrukking van het bestuur op wijkniveau. In paragraaf 3 wordt uitgewerkt *hoe* dit in Los Angeles institutioneel en praktisch wordt uitgewerkt en hoe dit afwijkt van de herwaardering van het bestuur op wijkniveau in de Randstad. Vooral de verschillen in posities die worden toegekend aan individuele burgers (Los Angeles) versus professionals en zaakwaarnemers (de Randstad), zijn pregnant. In de slotparagraaf wordt de balans opgemaakt.

Los Angeles: 'de nieuwe stad'

Wordt een nieuwe toestand in de wereld beschreven in termen die beginnen met 'post' (postmodern, post-Fordistisch, postindustriële), dan is Los Angeles doorgaans een belangrijk voorbeeld van deze 'nieuwe' staat van zijn (Davis 1990; Dear 2000; Soja 1995). Waar 'Chicago' door de beroemde 'Chicago-school' werd beschreven als prototype van een bepaald soort stad, daar wordt nu 'LA' door de 'LA-School' naar voren geschoven als prototype en voorbode van een nieuw soort stad.

Los Angeles wijkt op fundamentele wijze af van het Chicago-model van de monocentrische stad, die zich vanuit een compacte kern gelijkmatig naar buiten uitstrekt in ringen van steeds lagere dichtheden.

Los Angeles is polycentrisch (naast het relatief kleine stadscentrum zijn er verschillende 'Edge Cities' en andere clusters met centrumkenmerken), en kent een onregelmatige mengelmoes van uiteenlopende bestemmingen en dichtheden. 'Chicago' staat voor een voorspelbaar en modelmatig ontwikkelingspatroon. 'Los Angeles' staat voor een stedelijke textuur die ad hoc en grillig is en aansluit bij de beweeglijkheid en de onvoorspelbaarheid van het postmoderne stedelijke leven (Dear 1996; Dear 2000).

Essentiële kenmerken van Los Angeles zijn differentiatie, fragmentatie en sociale heterodoxie. Vandaar dat Charles Jencks Los Angeles als heteropolis bij uitstek ziet, en Edward Soja LA de 'quintessential postmodern city' noemt (zie de citaten hierboven). Een ander veelgebruikt adjectief is 'post-Fordistisch', verwijzend naar een bepaalde logica van organiseren en produceren: een logica van maatwerk, flexibele specialisatie en horizontale coördinatievormen – te onderscheiden van de 'Fordistische' logica van massaproductie, standaardisatie en hiërarchische coördinatievormen. In Los Angeles is de opmars van het post-Fordisme relatief ver voortgeschreden. Een treffende illustratie biedt de filmwereld van Hollywood, waar vroeger alles onder de piramide van de grote studio's viel, en waar thans een meer gefragmenteerde en 'gehorizontaliseerde' industrie kan worden waargenomen, waarbij ook de grootste studio's veel uitbesteden aan een bonte verzameling van onafhankelijke productiebedrijven (Scott 1996).

Afwezigheid van hiërarchie in de bebouwde orde?

'The absence of integrated hierarchical order in either the built or the institutional environment is in some sense the complete expression of the kind of democracy that accompanies an apotheosis of privatization,' schrijft de eerder aangehaalde Weinstein. Er is veel in het 'postmoderne' en 'post-Fordistische' Los Angeles dat deze stelling onderschrijft, maar er is ook het nodige dat hiermee op gespannen voet staat.

De bebouwde omgeving van LA heeft op het eerste gezicht weinig weg van de rationeel ontworpen, op het stadscentrum gerichte structuur van de 'moderne' stad, maar de bebouwde omgeving vertoont toch ook regelmatigheden die op gespannen voet staan met het (postmoderne) beeld van LA als een

extreem gefragmenteerde, gemêleerde, en daardoor 'onleesbare' en 'onkenbare' stad (Soja 1995, 2000). Waar sociale verscheidenheid in veel Nederlandse steden tussen én binnen wijken kan worden aangetroffen, bevindt de sociale verscheidenheid in Los Angeles zich vooral tussen wijken, die ieder afzonderlijk een duidelijk (sociaal-economisch en/of etnisch) profiel hebben. Achter deze indeling zit een sociale tweedeling, men spreekt van een *'hourglass economy'* (USC 2001), die weinig postmodern of gehorizontaliseerd aandoet.²

Afwezigheid van hiërarchie in de institutionele orde?

Het gebrek aan hiërarchie in de institutionele orde van Los Angeles kan ook worden gerelativeerd. Zeker: de regio Los Angeles kent veel functionele bestuursorganen die relatief autonoom zijn; de regio kent geen boven de steden en gemeenten staand regionaal bestuur met daadwerkelijke bevoegdheden; het geheel van steden en gemeenten vormt op de bestuurlijke kaart een bonte lappendeken.

Aan de andere kant moet worden opgemerkt dat de politiek-bestuurlijke fragmentatie van de regio LA (89 territoriale bestuurseenheden) relatief beperkt is, vergeleken met die van de regio Randstad: 239 territoriale bestuurseenheden (zie ook paragraaf 2, tabel 1). Daarbij moet ook nog eens worden opgemerkt dat de stad LA bestuurlijk in veel opzichten een monoliet is (Cooper en Musso 1999, 2000). Niet minder dan 3,7 miljoen inwoners vallen onder een gecentraliseerd stadsbestuur, dat thans de vorming van *Neighborhood Councils* toestaat (zie paragraaf 3), maar tot op heden zonder een dergelijke vorm van politiek-bestuurlijke decentralisatie functioneert.

Aan het hoofd van de stad LA staat een burgemeester die vergeleken met de gemiddelde Europese, en zeker Nederlandse, burgemeester betrekkelijk veel bevoegdheden heeft. Hij wordt gekozen op een politiek programma, en alom wordt verwacht dat hij daar ook werk van maakt, dat hij *leadership* toont. LA kent een zogenaamd *weak mayor-model*, maar dit model is vooral 'zwak' in vergelijking met het *strong mayor-model* dat bijvoorbeeld in New York wordt toegepast.

De burgemeester is natuurlijk niet almachtig – zeker niet in Californië waar de *progressive reform movement*, in het begin van de twintigste eeuw, sterk

op *checks and balances* heeft aangedrongen (Schockman 1996). Naast de burgemeester staat een eveneens machtige gemeenteraad, met deels controlerende en deels executieve bevoegdheden. De gemeenteraad van Los Angeles telt slechts vijftien leden voor niet minder dan 3,7 miljoen inwoners (ter vergelijking: de gemeenteraden van Amsterdam en Rotterdam tellen elk 45 leden). Over veel dagelijkse beslissingen met betrekking tot hun kiesdistrict krijgen de gemeenteraadsleden *carte blanche*, onder het motto: 'I follow your vote on your district if you follow my vote on my district'.

De *progressive reform movement* heeft de individuele burger in Los Angeles relatief veel mogelijkheden gegeven om tegenwicht te bieden aan het bestuur: burgerinitiatieven, referenda, procedures voor beroep, bezwaar en *recall*. Zulk tegenwicht is echter ook hoog nodig, gezien de grootschalige en centralistisch opzet van het stadsbestuur van Los Angeles (Cooper en Musso 1999, 2000).

Leren van Los Angeles

Los Angeles staat bol van de contradicties. De stad is in veel opzichten heterogeen, gemêleerd, gedecentraliseerd en gefragmenteerd, maar in veel opzichten toch ook weer niet. Volgens sommigen horen zulke contradicties bij *la condition postmoderne*, waarvan Los Angeles de ultieme illustratie is.

De postmoderne contradicties zijn fundamenteel, althans zo lijkt het in het geval van Los Angeles. Het zijn paradoxen, schijnbaar tegengestelde fenomenen die elkaar niet opheffen, maar die in De Nieuwe Wereld van Los Angeles naast elkaar bestaan. Academische discussies over de vraag of Los Angeles het een óf het ander is, eindigen dan ook vaak in een gelijkspel: Los Angeles is het een én het ander. Los Angeles is de *ville devenue monde* – de stad die zich overal ter wereld doet gelden, via films, muziek, mode en casual life styles – én de *monde devenu ville* – de wereld die in de stad samenkomt, in vele nationale en regionale varianten (Soja 1995). Het is *utopia* – de suburbane droom in veelvoud – én *dystopia* – de door snelwegen en *gated communities* verscheurde samenleving (Davis 1990). Het is *exception* – een specifieke combinatie van factoren die in een specifieke plaats en tijd samenkomen – en *paradigma* – prototype van De Nieuwe Stad in De Nieuwe Wereld (Dear 1996).

Met Roger Keil (1998) kan worden geconstateerd

dat LA een *limited paradigm* is.³ Los Angeles reflecteert tendensen en patronen die met enige vertraging ook inwerken op andere wereldsteden, maar het is geen blauwdruk voor de toekomst. Los Angeles is in die zin dan ook niet onvermijdelijk. Een verstedelijkte regio als de Randstad zit niet onherroepelijk op hetzelfde spoor als Los Angeles. Maar dat wil niet zeggen dat de Randstad niet van Los Angeles kan leren.

Tot voor kort werd Los Angeles in het denken over de Nederlandse Randstad hoofdzakelijk aangehaald als spookbeeld: 'de Randstad mag geen LA worden'. Het spookbeeld werd snel en routineus opgeroepen en vervolgens weer snel verjaagd.⁴ In het actuele discours is meer ruimte ontstaan voor een onderzoekende, vergelijkende benadering (vgl. Van Rossem 1994, Special Geografie 2001). In dit artikel wordt zo'n onderzoekende, vergelijkende benadering beproefd – met bijzondere aandacht voor patronen van bestuurlijke vormgeving en innovatie, die alleen goed begrepen kunnen worden binnen de bredere stedelijke context waarin ze zijn ingebed.

2 Los Angeles vergelijkenderwijs: de stedelijke context

Vergelijkt men de bredere stedelijke context van Los Angeles met die van de Nederlandse Randstad, dan stuit men op een intrigerende mengeling van overeenkomsten en verschillen, een mengeling die vergelijking zowel relevant (vanwege de overeenkomsten) als interessant (vanwege de verschillen) maakt.⁵

Vergelijking in vogelvlucht

De vergelijking LA-Randstad is al eens eerder gemaakt, maar dan vanuit geografisch oogpunt, door Edward Soja, vooraanstaand lid van de zogenaamde LA-school. Soja (1996) begon zijn vergelijking met een analyse van de Amsterdamse grachtengordel en 'Citadel LA' (het door snelwegen omgeven centrum van Los Angeles – we zouden het met een knipoog naar Amsterdam de 'snelweggordel' kunnen noemen). Op dit niveau treft hij vooral veel verschillen aan tussen de hypermoderne, snelwegbinnenstad van Los Angeles en de historische grachtengordel van Amsterdam. Als hij echter zijn vergelijking verbreedt naar de verstedelijkte gebieden rondom Citadel LA en de Amsterdamse grachtengordel – hij trekt uiteindelijk een cirkel van zestig mijl, honderd

kilometer, rondom beide binnensteden –, dan treft hij vooral veel overeenkomsten aan. Hij ziet twee gefragmenteerde, polycentrische stedelijke velden met bevolkingsaantallen en economische productiviteitscijfers die duidelijk aan elkaar gewaagd zijn:

'Within a radius of 60 miles (100 kilometers) from the "Centrum" of the misshapen City of Los Angeles there is a radically restructured regional metropolis of nearly 15 million people with an economic output and population size roughly equivalent to that of the Netherlands (...) We can define another 100-kilometer circle from Amsterdam's Centrum (...) Most of the nearly 15 million Dutch live within this densely urbanized region and its scale and productivity come remarkably close to matching its Southern California counterpart. The southwest quadrant of this "Greater Amsterdam" coincides rather neatly with the Randstad, which can, with a little stretching, be seen as the Netherlands's largest Exopolis or Outer City (1996, 300).'

De stedelijke context op drie niveaus

Als we de analyse meer politiek-bestuurlijk benaderen, kunnen we drie niveaus onderscheiden waarop de twee metropolitane gebieden, en hun relevante stedelijke omgevingen, met elkaar kunnen worden vergeleken:⁶

- Het laagste politiek-bestuurlijke niveau in het geval van Los Angeles is dat van *LA City*: 3,7 miljoen mensen op 1230 km². De voor de hand liggende vergelijkingsbasis in het geval van de Randstad, in elk geval qua inwoneraantal, is dan het geheel van de *vier stadsgewesten* rondom Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht: 3,9 miljoen mensen op 2420 km².
- Een niveau hoger stuit men op de grenzen van *LA County*: 9,8 miljoen mensen op 10.600 km². De voor de hand liggende vergelijkingsbasis in het geval van de Randstad, in elk geval qua oppervlakte, is dan het gebied van de *vier Randstadprovincies*: 11.350 km², met een inwoneraantal van 7,4 miljoen.
- Het hoogste niveau dat in Los Angeles wordt onderscheiden om de bredere regio aan te duiden is dat van de *Five County Region*: 16,6 miljoen mensen op ca. 90.650 km². Tweederde van dit gebied

is echter onbewoonbaar woestijn- en berggebied in federale handen. Het bewoonbare gebied is een stuk kleiner: ca. 36.200 km². Cijfers die vrij dicht bij die voor *Nederland als geheel* komen: 16 miljoen op 41.528 km².⁷

Stedelijke dichtheden

Deze cijfers zeggen niet alles, maar ze zeggen wel wat. Met een mengeling van trots en huiver, wordt Nederland vaak 'één van de dichtstbevolkte landen ter wereld' genoemd, maar dat is het natuurlijk vooral ook omdat de nationale grenzen zo nauw zijn getrokken. Was de bredere, verstedelijkte regio rondom Los Angeles een land – en dat zou het in termen van economische kracht en bevolkingsomvang zeker kunnen zijn –, dan stond het ook bovenaan de ladder van bevolkingsdichtheden, samen met een reeks andere *global city regions* zoals New York, Tokio, Mexico City, enzovoort (Scott 2001). Neerlands plek bovenaan deze ladder is dus relatief.

Vergeleken met *LA County* en *LA City* is de spreekwoordelijke 'dichtheid' van de Nederlandse Randstad ook relatief. De *Angelenos* hebben gemiddeld minder ruimte ter beschikking dan de Randstedelingen gemiddeld ter beschikking hebben. De ruimte wordt alleen anders gebruikt: de Randstad heeft 'compacte steden' rondom een relatief leeg en groot 'groen hart'. Los Angeles is een aaneenschakeling van uitgestrekte suburbs, waar het groen vooral in de private voor- en achtertuinen van *detached lowrise* moet worden gezocht. Denkend aan Los Angeles zie ik brede *freeways* snel door oneindige laagbouw gaan (met een knipooog naar Marsmans Holland).

Los Angeles is het klassieke voorbeeld van de *sprawling metropolis*, maar recente studies wijzen uit dat het patroon van *scattered sprawl* metertijd is vervangen door een patroon van *dense sprawl*. De 'compact-gespreide stad' lijkt het antwoord van Los Angeles op de Nederlandse 'compacte stad'. Los Angeles moet ook wel in hogere dichtheden gaan bouwen: de komende jaren moeten nog zes miljoen nieuwe *Angelenos* een plek krijgen, terwijl de stad inmiddels steeds meer op fysieke grenzen (de zee, de bergen) stuit: '*Sprawl Hits The Wall*' heet dat in een recente probleemanalyse (USC 2001).

Gezien de fysieke grenzen is Los Angeles, meer nog dan de Randstad, te kenschetsen als een 'beklemde stad' (Van der Wouden 1996). Daar staat tegenover dat Los Angeles minder beperkingen op-

legt aan gebleken consumentenvoorkeuren: auto, tuin en laagbouw krijgen de ruimte. In de Randstad gaan consumentenvoorkeuren evengoed in die richting, al zint dat veel beleidmakers niet en is het ruimtelijk beleid daar niet op ingesteld.

Bestuurlijke dichtheden

Cijfers met betrekking tot de bestuurlijke dichtheden in Los Angeles en de Randstad zijn eveneens interessant (zie tabel 1). Binnen de grenzen van *LA County* treffen we 89 territoriale bestuurseenheden aan (één *county* en 88 *municipalities*), tegenover niet minder dan 239 eenheden voor de Nederlandse Randstad (vier provincies, 207 gemeenten en, binnen Amsterdam en Rotterdam, 28 deelgemeenten). De veelgehoorde stelling dat de regio Los Angeles bestuurlijk zo 'enorm gefragmenteerd' is, wordt hiermee danig gerelativeerd. De territoriaal-bestuurlijke lappendeken van de Randstad is nog een stuk bonter.

Alle bestuurlijke eenheden in de Randstad bij elkaar tellen niet minder dan 4536 politici/bestuurders (leden van Provinciale Staten en Gedeputeerde Staten, Commissarissen der Koningin, burgemeesters, leden van Gemeenteraden, Colleges van B&W, Deelgemeenteraadsleden), tegenover 485 politici/bestuurders voor de 89 bestuurseenheden in de regio *LA* (de verschillende raden zijn opmerkelijk klein: de gemeenteraad van *LA* telt slechts 15 leden; de *LA County Board of Supervisors* telt slechts 5 leden).

Kijkt men vanuit het perspectief van *LA* naar de Nederlandse Randstad, dan lijkt het alsof achter iedere heg een politicus of bestuurder staat.⁸ De vermeende 'kloof' tussen burger en bestuur wordt hiermee in een bijzonder perspectief geplaatst. In bestuurlijk-geografische zin staat het bestuur juist relatief dicht bij de burger (relatief veel bestuurders/politici per 1000 inwoners), maar desondanks (of wellicht daardoor) wordt een forse afstand tussen burger en bestuur gepercipieerd.⁹

Integratieve versus aggregatieve instituties

Tabel 1 laat zien dat territoriale bestuursorganen en hun vertegenwoordigers in de stedelijke context van Los Angeles minder talrijk zijn dan in de stedelijke context van de Randstad. Precieze aantallen omtrent het functioneel bestuur (gericht op het leveren van specifieke publieke goederen en diensten bin-

Tabel 1: Territoriaal bestuur in Los Angeles en de Randstad

Randstad		Los Angeles	
binnen de grenzen van de vier Randstadprovincies: 11.350 km ² ; met 7,5 miljoen inwoners		binnen de grenzen van LA County: 10.600 km ² ; met 9,8 miljoen inwoners	
Territoriale bestuurseenheden	239	Territoriale bestuurseenheden	89
Provincies	4	County	1
Gemeenten	207	Gemeenten	88
Deelgemeenten	28		
Politieke vertegenwoordigers ¹⁰	4536	Politieke vertegenwoordigers ¹¹	485
Provincies	276	Los Angeles County	5
Gemeenten	3627	Los Angeles City	16
Deelgemeenten	633	Overige gemeenten	464

nen specifieke beleidsterreinen) zijn moeilijk vast te stellen, maar de beschikbare kennis en informatie geeft aan dat het beeld hier omgekeerd is.¹²

Achter deze tegenstellingen zit geïnstitutionaliseerde regelmaat. In Nederland wordt integraal territoriaal bestuur in het algemeen verkozen boven specifiek functioneel bestuur (hetgeen zeker wel voorkomt, maar dan toch zoveel mogelijk ingekaderd door integrale en territoriale instituties).¹³ Omgekeerd vindt *special purpose* bestuur (*school districts*, districten voor water, licht, afval, riolering, bibliotheken, recreatie, en dergelijke) in de Amerikaanse politieke cultuur juist weer een betere voedingsbodem dan *general purpose* bestuur. Het laatste ruikt naar bureaucratie en open-einderegelingen. Het eerste ruikt naar markt en contractmanagement: het gaat om specifieke voorzieningen, waar zoveel mogelijk specifieke financieringsvormen voor worden bedacht; het gaat om publieke instituties die zoveel mogelijk consumentgestuurd en marktanalooq worden ingericht.¹⁴ In Nederland wordt decennialang gediscussieerd over de optimale vormgeving van het integrale middenbestuur. In Los Angeles is dit nauwelijks een issue, en richt de aandacht zich veel meer op het serviceniveau van het *special purpose* bestuur.

Hier zien we duidelijk geïllustreerd hoe in het geval van Los Angeles 'aggregatieve instituties' – instituties gericht op het aggregeren van individuele voorkeuren langs functionele lijnen –, prevaleren boven 'integratieve instituties' – instituties gericht op het integreren van uiteenlopende beleidswaar-

den en -terreinen. Het aan March en Olsen (1989) ontleende onderscheid tussen aggregatieve instituties en integratieve instituties vormt een belangrijke sleutel voor het begrijpen en waarderen van de verschillen tussen Los Angeles en de Nederlandse Randstad – niet alleen op het niveau van stad en regio maar ook op het niveau van wijk en buurt (zoals in de volgende paragraaf verder wordt uitgewerkt: ook op dat niveau worden in Los Angeles de instituties primair aggregatief benaderd en ontwikkeld).¹⁵

In de Nederlandse Randstad komen integratieve instituties relatief sterk naar voren, onder andere in de ruimtelijke ordening waar 'integrale planning' vanouds een belangrijk coördinatiemechanisme is. Rode en groene contouren, blauwe en groene slingers, 'compacte steden' met dito 'Vinex-wijken' en 'gemengd' gebouwde buurten: het zijn planningsconcepten die 'de boel bij elkaar' moeten houden. In Los Angeles zorgt het marktmechanisme voor de aggregatie en coördinatie van vraag en aanbod, en voor het 'scheiden van de markt' langs consumentenvoorkeuren en koopkrachtpatronen (in de praktijk vaak: rijke blanken in rijke blanke wijken, arme zwarten in arme zwarte wijken, enz.).

De Nederlandse, sterk op de Randstad gerichte, planningscultuur sluit aan bij een politieke cultuur waarin de befaamde drie c's (consensus, compromis en consultatie – andere woorden voor 'de boel bij elkaar houden') vooropstaan. De heersende politieke cultuur in Los Angeles kan ook met drie c's worden samengevat, maar die staan dan wel voor fundamenteel andere begrippen: 'conflict, competi-

tion and cracking' (scheurvorming).¹⁶ In de Amerikaanse *argument culture* (Tannen 1998) staan de kampen doorgaans scherper tegenover elkaar dan in de Nederlandse cultuur van 'schikken en plooiën' (Hendriks en Toonen 1998). In het politieke (en juridische) domein zijn dat meestal twee partijen. In de ruimtelijke sfeer zijn verschillende diepe kloven waar te nemen, zoals gezegd, vaak langs etnische en sociaal-economische scheidslijnen.

3 Los Angeles vergelijkenderwijs: institutionele innovatie

Net als in de Randstad staat in Los Angeles het institutionele kader van het stadsbestuur onder veranderingsdruk. Er worden echter wel andere accenten gelegd. In het geval van de Randstad gaan schaalvergroting én schaalverkleining hand in hand. Enerzijds wordt het vergrootglas gericht op de wijk (zie de vele vormen van wijkgericht werken), anderzijds wordt de groothoeklens gericht op de bredere regio (zie de discussie over samenvoeging van de Randstadprovincies en over de 'Deltametro-pool' als stedelijk netwerk voor de Randstad).

In het actuele denken over institutionele vernieuwing in Los Angeles richt de aandacht zich in sterke mate op het niveau van de wijk, en slechts in zeer beperkte mate op het niveau van de verstedelijkte regio. Functionele regionalisering is een autonoom proces, dat volgens sommigen aangevuld moet worden met nieuwe vormen van integrale planning op regionaal niveau. Dat pleidooi vindt echter weinig weerklank.¹⁷

De wijk en de burger

In Los Angeles richt bestuurlijke vernieuwing zich dus relatief eenzijdig op het niveau van de wijk (vgl. Cooper en Musso 1999, 2000; Musso c.s. 2002b). Omdat het niveau van de wijk in Nederland ook volop in de aandacht staat, is het interessant om de vergelijkende analyse hier nader op toe te spitsen. Wat dan bovenal in het oog springt is de rol van de individuele burger in het proces van bestuurlijke vernieuwing. Deze rol is opvallend groot, zeker in vergelijking met Nederland, waar de drijvende kracht achter het wijkgericht werken toch vooral de (ambtelijke) professional is (vgl. Hendriks en Tops 2000; De Boer 2001; Boogers c.s. 2002).

De opkomst van de wijk als bestuurlijk-relevante categorie is in Los Angeles, veel meer dan in Neder-

landse steden, een zaak van individuele burgers die samenwerkend een forse systeemverandering tot stand proberen te brengen. Wat is er aan de hand? Los Angeles is een enorme stad, met 3,7 miljoen inwoners, vertegenwoordigd door 15 gemeenteraadsleden. Een enkel gemeenteraadslid vertegenwoordigt gemiddeld circa 250.000 burgers; bij zulke bevolkingsaantallen spreekt men in Nederland van een grote stad. Klachten over de afstand tussen burger en stadsbestuur zijn wijdverbreid. Het vergroten van de gemeenteraad (meer dan één raadslid per kiesdistrict of meer, kleinere, kiesdistricten) zou die afstand, in ieder geval bestuurlijk-geografisch, kunnen verkleinen, maar die optie kan in Los Angeles niet op steun van de kiezers rekenen ('no new politicians!').

Het alternatief, het opbreken van de stad in kleinere delen, kan op veel meer steun rekenen. In sommige delen van de stad – de *San Fernando Valley* in het noorden, de *Port Area* in het zuiden – ijvert de *Secession Movement* voor afscheiding en oprichting van eigen lokale instituties, los van de gemeente Los Angeles. In andere delen van de stad ijvert de *Neighborhood Council Movement* voor de oprichting van wijkraden, *Neighborhood Councils*, die de burgers dichter bij elkaar en bij de publieke besluitvorming zouden moeten brengen. Sommigen hopen dat de stadsbrede oprichting van wijkraden de roep om afscheiding zal doen verstommen, anderen verwachten dat dit het uiteenvallen van de stad eerder zal versnellen dan zal afremmen (Roderick 2001).

Hoe dan ook, sinds juni 1999, toen de kiezers per referendum instemden met wijziging van het *City Charter*,¹⁸ wordt gewerkt aan de stadsbrede oprichting van *Neighborhood Councils*. Het nieuwe charter heeft een ambtelijke dienst (*Department Of Neighborhood Empowerment: DONE*) in het leven geroepen die het veranderingsproces moet begeleiden, maar omdat deze structureel onderbezet is (voor de hele *San Fernando Valley* met zijn anderhalf miljoen inwoners was de eerste jaren slechts één *DONE*-opbouwwerker beschikbaar), doen bewoners uit de verschillende wijken het oprichtingswerk grotendeels zelf.

Burgers in beweging

De oprichting van wijkraden in LA ontwikkelt zich in fasen. In het najaar van 2001 wordt de eerste groep *Neighborhood Councils* voor certificatie voor-

gedragen; volgende groepen zijn in volgende fasen aan de beurt.

De oprichtingsvergaderingen van de eerste groep van Neighborhood Councils zijn uitgebreid onderzocht. Deze vergaderingen geven een bijzonder beeld te zien: vergaderruimtes vol met 'gewone burgers' en slechts enkele, nogal afzijdige, professioneel-betrokkenen.¹⁹ Vergaderingen in het kader van de ontwikkeling van het wijkgericht werken in Nederland geven vaak het omgekeerde beeld te zien: vergaderruimtes vol met professioneel-betrokkenen – vertegenwoordigers van de gedeconcentreerde gemeentelijke diensten, het opbouwwerk, het maatschappelijk werk, de corporaties, de politie, het geprofessionaliseerde 'gebiedsmanagement', enzovoort –, en slechts enkele ('ingepolderde') burgervertegenwoordigers.²⁰ De vergaderingen in Los Angeles worden aanmerkelijk minder gedomineerd door bestuurlijke hulpverleners en zaakwaarnemers. Als deelnemers namens anderen spreken dan is dat in de meeste gevallen een bewonersvereniging, in enkele gevallen een winkeliersvereniging, doch zelden een beleids- of bestuurssector. In veel gevallen doen deelnemers nadrukkelijk als individuele burgers het woord.

Waar spreken die individuele burgers dan over? Waar gaan die oprichtingsvergaderingen over? Ze gaan over de grenzen, de statuten, de organisatiestructuur en de functies van de wijkraden in oprichting. Geen van deze zaken is op voorhand bepaald. Van een uniform, voor alle wijkraden geldend, *cookie-cutter model* wil men niet weten. In Nederland worden nieuwe structuren op wijkniveau doorgaans volgens een uniform model vormgegeven: gelijkvormigheid is een centrale waarde die centraal wordt bewaakt.²¹ In het geval van Los Angeles zijn slechts enkele algemene condities gespecificeerd, waarbinnen 'van onderop' kan worden geëxperimenteerd.

Sturen op variatie

Bij de ontwikkeling van *Neighborhood Councils* in Los Angeles is veel ruimte voor variatie, mits rekening wordt gehouden met enkele algemene voorwaarden en vereisten.²² De belangrijkste is dat Neighborhood Councils uiteindelijk een adviserende bevoegdheid moeten krijgen. De formele besluitvorming blijft in handen van de centrale gemeenteraad. Als het om specifieke stadsdelen gaat,

volgt de gemeenteraad doorgaans het stemadvies van de in die stadsdelen gekozen raadsleden. En die kunnen de adviezen van 'hun' Neighborhood Councils straks niet eenvoudig naast zich neerleggen. De wijkraden kunnen zelf kiezen over welke onderwerpen ze willen adviseren, en op welke wijze ze hun adviezen en ideeën naar voren willen brengen. De gemeenteraad verplicht zich tot het ontwikkelen van een *early notification system*, tot het tijdig doorgeven van belangrijke agendaposten.

Een andere vereiste luidt dat een Neighborhood Council minimaal 20.000 inwoners binnen zijn grenzen moet hebben. Hoe die grenzen precies worden getrokken, en of de betreffende grondgebieden elkaar deels overlappen of niet, is de primaire verantwoordelijkheid van de wijkraden in oprichting. Deze moeten er in eerste instantie onderling en *bottom-up* uit zien te komen. Voor geschilbeslechting is een door de burgemeester benoemde commissie met zeven burgerleden in het leven geroepen. De wijkraden in oprichting krijgen veel vrijheid bij het trekken van hun grenzen, maar het is niet zo dat *anything goes*. De *bottom-up* ontwikkelde wijkraden moeten uiteindelijk wel gecertificeerd worden. Informeel hebben gemeenteraadsleden te kennen gegeven dat een systeem van wijkraden met circa 250.000 inwoners voor hen onacceptabel zouden zijn (dan zouden er ongeveer evenveel wijkraden als kiesdistricten ontstaan: ca. 15). Insiders verwachten dat de meeste wijkraden voor een schaalniveau tussen de 40.000 en de 100.000 inwoners zullen opteren. Met iets meer dan 20.000 inwoners wordt het namelijk moeilijk geacht om aan een volgende randvoorwaarde – de heterogeniteitseis – te voldoen.

De heterogeniteitseis is ingegeven door de gedachte dat de wijkraden geen kopie moeten worden van de in Los Angeles wijdverbreide en machtige *home-owners associations*: deze vertegenwoordigen relatief grote, weinig heterogene, enclaves of *life-style communities* (Davis 1990). 'Certified Neighborhood Councils shall be diverse, inclusive and open to all community stakeholders', luidt de door de gemeenteraad vastgestelde richtlijn, die ook aangeeft wie of wat een belanghebbende is: 'any individual who lives, works or owns property in a Neighborhood Council area'. Het gaat dus om mensen die in de wijk wonen, die in de wijk (huizen)bezit hebben, of die in de wijk werken. Die mensen bij elkaar brengen en een wijkraad doen vormen die bijdraagt

aan het aggregeren van hun individuele belangen: daar gaat het om bij de institutionele innovatie op wijkniveau in Los Angeles. Bij de ontwikkeling van de wijkaanpak in Nederland ligt het accent anders: meer op het bij elkaar brengen van op wijkniveau werkende (ambtelijke) professionals uit de verschillende beleidskokers, opdat die meer integraal gaan samenwerken.

Met enkele beelden uit de praktijk kan nader worden geïllustreerd hoezeer de aggregatie van individuele burgerbelangen, waar men in Los Angeles op inzet, afwijkt van de integratie van professionele actoren, waar men in Nederland gewoonlijk op inzet.

Beelden uit de praktijk

Vernieuwing van het bestuur op wijkniveau wordt in Nederland meer vormgegeven door (ambtelijke) professionals, in Los Angeles meer door groepen van burgers.

Een mooie illustratie van een groep burgers die goeddeels op eigen kracht, met weinig hulp van (ambtelijke) professionals, een wijkraad van de grond probeert te tillen is te vinden in Venice, een kustwijk van Los Angeles. De groep in kwestie heet *Grassroots Venice*. Op maandagavond 30 juli 2001 komt deze groep bijeen in de *Venice Baptist Church* voor een cruciale constituerende vergadering.²³ De vergadering volgt het voor Amerikanen welbekende, maar voor Nederlandse begrippen vrij ongekende, model van de *Town Meeting*.²⁴ De entourage is er ook helemaal naar: zo'n witte houten kerk, vol met klapstoelen en –tafels, passend bij een inrichting die nadrukkelijk niet wil imponeren. De vergadering gaat hoofdzakelijk over de *bylaws* (de 'constitutie') van de wijkraad, en over stemprocedures en regels voor verkiezingen. Als *founding fathers* doen individuele burgers voorstellen voor inrichting en werking van de toekomstige democratie op wijkniveau.

In de institutionele setting van de *Town Meeting* wordt aan stemmen, neuzen tellen op een individuele *one-man-one-vote* basis, veel waarde toegekend. In Nederland is stemmen meer een formeel sluitstuk, iets wat aan het eind van de rit wordt gedaan. Als er geen expliciete weerstand is, en er impliciet voldoende 'draagvlak' is ontwikkeld, wordt stemmen vaak ook achterwege gelaten. In de Nederlandse minderhedencultuur wordt 'neuzen tellen' nogal eens ongepast geacht. In de institutionele setting van de *Town Meeting* wordt niet-stemmen eerder

ongepast en ondemocratisch gevonden. Er wordt dan ook de hele avond gestemd: over moties, aanvullende moties, amendementen, aanvullende amendementen, enzovoort. Iedereen lijkt op de hoogte van de stemregels, *Robert's Rules of Order*, die met schier-religieuze toewijding worden toegepast, zelfs als het gaat om de vraag of een lastig discussiepunt naar een volgende vergadering moet worden doorgeschoven of niet.

De discussie gaat, heel typerend, over de verhouding tussen het bestuur van de wijkraad (hoeveel ruimte krijgt de *Board of Officers*?) en de belanghebbende achterban zoals verzameld tijdens de *Town Meeting* (welke controle- en bijsturingsmogelijkheden krijgen zij?). Sommigen willen meer controle-mogelijkheden dan in de voorgestelde *bylaws* zijn opgenomen. Vergeleken met de Nederlandse situatie zijn de controle-mogelijkheden overigens niet gering: via burgerinitiatieven, referenda, en procedures voor beroep, bezwaar en *recall* hebben (groepen van) burgers nogal wat mogelijkheden om zaken aan te kaarten en af te dwingen (via *recall* kan men een bestuurslid zelfs de deur wijzen).

De voorliggende statuten voorzien in de oprichting van een *Board of Officers* bestaande uit 21 gekozen bestuursleden: zeven leden worden in evenzovele kiesdistricten van Venice gekozen; zeven leden worden *at large*, dus over het gehele stadsdeel, gekozen; en zeven leden worden voor specifieke functies (voorzitter, secretaris, communicatie-officier, enz.) gekozen. Het is de bedoeling dat deze bestuursleden gaan samenwerken met commissies waarin burgerleden en vertegenwoordigers van lokale organisaties zijn opgenomen. Het is een indrukwekkend constitutioneel bouwwerk, compleet met *checks and balances*, en boven alles verheven het principe van *one-man-one-vote* als doorslaggevend coördinatiemechanisme.

In andere delen van Los Angeles wordt geëxperimenteerd met alternatieve bestuurlijke structuren. Een interessant voorbeeld is te vinden in *South Robertson*, de enige wijk in Los Angeles met een reeds enkele jaren functionerende *Neighborhood Council*. In *South Robertson* is gekozen voor een relatief lichtvoetige en flexibele structuur met themagerichte actiecomités. Er is met enige regelmaat een *Town Meeting* waar de actiecomités zich moeten verantwoorden. Daarnaast is er een gekozen algemeen bestuur met 23 leden, maar die bepalen niet het be-

leid. De actiecomités formuleren zelf voorstellen, en het algemeen bestuur kan er nee ('opnieuw formuleren') of ja tegen zeggen ('ga zo door' – wat in het verleden altijd is gedaan). De actiecomités worden bemenst door individuele burgers, die naar verluidt interessante voorstellen hebben ontwikkeld en uitgewerkt – voorstellen die de weg naar 'boven' (via algemeen bestuur en Town Meeting, en via het lokale raadslid en City Council) goed hebben weten te vinden (Lincove 2001).

De bestuurlijke structuur in South Robertson heeft een minder formele en meer pragmatische opzet dan die in Venice, maar de focus op de individuele burger, als actor waar het allemaal om draait, zien we ook hier duidelijk terug. Het is een kenmerk dat alle Neighborhood Councils (in wording) in Los Angeles, in allerlei varianten, met elkaar gemeen hebben (Cooper en Musso 2000; Musso c.s. 2002a, 2002b).

4 Besluit

Eerder constateerden we dat in de stedelijke context van Los Angeles aggregatieve instituties prevaleren boven integratieve instituties. Op het niveau van de wijk zien we hetzelfde patroon optreden: bij het ontwikkelen van nieuwe vormen van democratie op wijkniveau staat opnieuw de aggregatie van individuele belangen en preferenties voorop. Verwijzend naar March en Olsen (1989) kan men spreken van een dominant aggregatief bestuursmodel, dat zich onderscheidt van een integratief bestuursmodel dat in Nederland juist weer belangrijker is (zie paragraaf 2).

In Nederland is het wijkgericht werken vooral gericht op het integreren van waarden en belangen passend bij verschillende beleidssectoren en -domeinen. Integratie is het toverwoord: integratie van 'hard' en 'zacht' beleid; integratie van de sociale, de economische en de fysieke pijler in het grotestedenbeleid. In Los Angeles wordt daar minder aandacht aan besteed: verschillende initiatieven en programma's op wijkniveau worden los van elkaar gehouden, en van de ontwikkeling van democratische instituties op wijkniveau. De Nederlandse behoefte om 'alles met alles te verbinden' op wijkniveau leeft in Los Angeles kennelijk niet zo. Het nadeel daarvan is dat de wijkraden wel eens bestuurlijke eilandjes zouden kunnen worden, met relatief zwakke externe connecties. Daarmee zou op wijkniveau een institutioneel patroon worden herhaald dat we eerder al op het niveau van de gehele agglomeratie hebben aangetroffen.

Daar staat als voordeel tegenover dat meer aandacht en energie kan worden gestoken in de vitaliteit van de interne democratie op wijkniveau, in democratische zelfredzaamheid en daadwerkelijke betrokkenheid van individuele burgers bij de ontwikkeling van sublokale democratische instituties. Op dit punt bestaat een groot contrast met de zich ontwikkelende praktijk van de wijkaanpak in Nederland, waarin (ambtelijke) professionals aanmerkelijk meer participeren dan individuele burgers, waarin functionele rationaliteit en interorganisatorische coördinatie doorgaans boven democratische vitaliteit en zelfredzaamheid zijn gesteld.

Noten

1 In dit artikel wordt aangehaakt bij onderzoek dat de auteur samen met J. Musso (als bestuurskundige verbonden aan het Neighborhood Participation Project van de University of Southern California) verricht naar politiek-bestuurlijke vernieuwing in de metropolitane regio's van Los Angeles en de Nederlandse Randstad. In de zomer van 2001 deed de auteur veldonderzoek in Los Angeles. Stijn Valgaeren wordt bedankt voor het verzamelen van de statistische informatie.

2 Het grotendeels rechtlijnige wegennet, lange brede linten die noord-zuid of oost-west lopen, geeft de stad ook een ordeningskader dat de zogenaamde onoverzichtelijkheid en 'onleesbaarheid' relativeert. De Nederlandse Randstad is wat dat betreft onoverzichtelijker.

3 Op 20 juli 2001 vond op de UCLA een congres plaats onder de titel 'LA The Inevitable'. De congresstitel refereert aan het

denken over LA als prototype en voorbode van De Nieuwe Stad. In lijn met Roger Keils boek 'Los Angeles' werd geconstateerd dat LA niet meer is dan een 'limited paradigm'. LA geeft zicht op de toekomst van de stad, maar de toekomstige stad zal er niet onvermijdelijk uitzien als LA.

4 Een veelzeggend citaat van Rem Koolhaas (aangehaald in Soja 1996): 'From the very first visit to Los Angeles in the early 1970s, I have had the feeling that the major Dutch cities (with Amsterdam in the lead) deny out of sentimental considerations the fact that they are part of a larger whole (an area as large and diffuse as Los Angeles) and as such completely ignore a dimension of an entirely different order form the one which they traditionally know.'

5 Kijkt men naar het onderscheid tussen een 'most similar systems design' en een 'most different systems design', een

onderscheid dat in de vergelijkende methodologie weleens wordt gemaakt, dan neigt de vergelijking Randstad-LA meer naar een 'most similar systems design', hoewel een dergelijke kwalificatie altijd betrekkelijk is. De overeenkomsten in de vergelijking randstad-LA zijn aanmerkelijk groter dan in de vergelijking van, bijvoorbeeld, Randstad-Mexico City, maar de verschillen zijn zeker niet te negeren: die maken de vergelijking Randstad-LA ook interessant.

6 De genoemde cijfers voor de Randstad/Nederland zijn gebaseerd op publicaties van het CBS (Statistische informatievoorziening voor stedelijke gebieden; De grootstedelijke agglomeraties en de stadsgewesten). De genoemde cijfers voor Los Angeles/Five County Region zijn gebaseerd op de studie 'Sprawl Hits the Wall' (USC 2001), en op de websites van de stad LA (www.lacity.org) en de county LA (www.co.la.ca.us).

7 Haalt men hier het IJsselmeer en de Waddenzee uit, dan zou men wel eens heel dicht in de buurt van de eerdergenoemde oppervlakte van de Five County Region kunnen komen.

8 Zoals werd opgemerkt tijdens het congres 'LA The Inevitable' (20 juli 2001), georganiseerd door het Center for Governance van UCLA's Political Science Department.

9 Voor dit verschijnsel dienen zich, hypothetisch, twee verklaringen aan: a) *familiarity breeds contempt*, bekend maakt onbemind, b) hoe meer bestuurlijke professionals hoe meer verdringing, *crowding-out*, van burgers in het publieke domein. De vraag in hoeverre deze verklaringen empirisch geldig zijn schiet voorbij de bedoelingen van dit artikel.

10 Burgemeesters en Commissarissen van de Koningin zijn, als belangrijke bestuurlijke vertegenwoordigers, hierin meegeteld. Ze zijn niet gekozen maar benoemd. Beperken we de telling tot gekozen politieke vertegenwoordigers dan komen we uit op een aantal van 4325 voor de Randstad: nog steeds veel meer dan in Los Angeles.

11 De LA County Council Board of Supervisors telt 5 vertegenwoordigers. LA City kent een gekozen burgemeester en een belangrijke bestuursraad van 15 vertegenwoordigers. De overige steden tellen in totaal 464 politieke vertegenwoordigers (gekozen burgemeesters plus gemeenteraadsleden).

12 In de eerder aangehaalde studie van USC (2001, 6) wordt het totaal aantal specifieke bestuurlijke regelingen voor de gehele *Five County Region* op 1100 geschat. Voor Nederland als geheel (want vergelijkenderwijs hebben we het over dit schaalniveau: zie het onderscheid in drie schaalniveaus elders in dit artikel) wordt het totaal aantal specifiek-bestuurlijke regelingen, ontwikkeld in het kader van de WGR, geschat op 740. In een inventariserende studie komt Gijsen (1997, 51) nl. op een totaal van 823 gemeenschappelijke regelingen, waarvan 90% ofwel 740 stuks enkelvoudig van aard zijn, gericht op een specifieke publieke functie.

13 Naast gemeenschappelijke regelingen onderscheidt Gijsen (1997) 'alternatieve' samenwerkingsvormen: voor Nederland als geheel zijn dat er 1200, waarvan verreweg het grootste deel, 84%, meerzijdig en niet enkelzijdig van aard is.

14 Functionele bestuurslichamen worden ook minder dan territoriale bestuurslichamen geraakt door de Californische *tax cuts* onder het strenge regime van *proposition 13*, hetgeen

de populariteit van functioneel bestuur verder heeft vergroot. 15 March en Olsen (1989, 117-126) definiëren aggregatieve instituties als 'instruments for aggregating private preferences' en integratieve instituties als 'directed by a logic of unity rather than a logic of exchange'. Aggregatieve instituties 'emphasize the instantaneous response to current interests of the people.' Integratieve instituties, daarentegen, 'assume a slower adaptation of the system and protections against momentary passions and rationalities.' Bij aggregatieve instituties 'the will of the people is discovered through political campaigns and bargaining,' bij integratieve instituties 'the will of the people is discovered through deliberation.'

16 Deze drie c's – conflict, competition and cracking – zijn gesuggereerd door J. Musso (University of Southern California, Neighborhood Participation Project).

17 Anders dan in Nederland zijn *regional government* en *comprehensive planning* geen tot de verbeelding noties. De *Southern Californian Association of Governments* (SCAG) – een samenwerkingsverband van bestuurlijke eenheden binnen de Zuid-Californische *Five County Region* – leidt een kwijnend bestaan, en er is weinig animo om hier meer van te maken (Soja 1995). Een zingevend kader daarvoor wordt ook gemist, anders dan in West-Europa, waar de opkomst van de Europese bestuurslaag en het denken over *L'Europe des Régions* (Delors) belangrijke impulsen hebben gegeven aan de hervorming van het regionaal bestuur (vgl. Loughlin 2001; Savitch 1998; Clark 1994).

18 Los Angeles heeft niet te maken met een algemeen geldende gemeentewet, zoals Nederlandse steden, maar met een eigen statuut, het City Charter, waarin de horizontale en verticale verhoudingen tussen de bestuurlijke instanties van de stad zijn geregeld.

19 Samen met collega's van het *Neighborhood Participation Project* (NPP) van de *University of Southern California* heb ik verschillende van deze vergaderingen van nabij mogen meemaken (in het stadscentrum, in Hollywood, in Venice, wijken die de pluriformiteit van LA goed weerspiegelen). Daarnaast baseer ik me op de volgende uit het NPP voortgekomen rapportages: Cooper en Musso 2000; Musso c.s. 2002, Lincove c.s. 2002; Lincove 2001.

20 Sinds 1999 doet een groep Tilburgse bestuurskundigen onderzoek naar wijkgericht werken en bestuurlijke innovatie in een reeks Nederlandse steden (zie www.stedennetwerk.nl; zie Boogers, c.s. 2001). Dit is één van de dominante observaties.

21 Zie bijvoorbeeld de ontwikkeling van deelgemeenten in Amsterdam en Rotterdam: voor alle wijken van de stad geldt hetzelfde model.

22 Kensen (1999) spreekt in zo'n geval van 'sturen op variatie.'

23 De navolgende beschrijving is gebaseerd op directe observatie van de auteur, die behalve bij deze wijkvergadering ook bij enkele andere wijkvergaderingen in Venice observant is geweest. Daarnaast is gebruikgemaakt van observaties uit het Neighborhood Participation Project van USC, i.h.b. van Musso c.s. 2002a; Lincove c.s. 2002.

24 Het bekendste voorbeeld daarvan is de *New England Town Meeting*.

Literatuur

- Boer, de, N., 2001, 'De opkomst van de wijkaanpak als dominante strategie in het sociaal beleid'. In: L. Veldboer en J.W. Duyvendak (red.) *Meeting point Nederland*, Amsterdam: Boom, 29-50.
- Boogers, M., F. Hendriks, S. Kensen, P. Tops, R. Weterings, S. Zouridis, 2002, *Stadsbespiegelingen: Ervaringen en observaties uit het Stedennetwerk*, deel A en deel B, Tilburg: KUB.
- Clark, T.N., 1994, *Urban Innovation: Creative Strategies for Turbulent Times*, Thousand Oaks: Sage
- Cooper, T.L. en J.A. Musso, 1999, 'The Potential for Neighborhood Council Involvement in American Governance'. *International Journal of Organization Theory and Behavior*, 2, 1-2, 199-232.
- Cooper, T.L. en J.A. Musso, 2000, *Creating Neighborhood Councils: Emerging Issues*, Los Angeles: usc.
- Davis, M., 1990, *City of Quartz: Excavating the Future in Los Angeles*, New York: Vintage Books.
- Dear, M., 1996, 'Preface'. In: M. Dear, H.E. Schockman en G. Hise (red.), *Rethinking Los Angeles*, London: Sage, ix-xii.
- Dear, M., 2000, *The Postmodern Urban Condition*, Oxford: Blackwell.
- Garreau, J., 1991, *Edge City: Life on the New Frontier*, New York: Anchor Books.
- Geografie, 2001, *Special over Los Angeles*, maart 2001.
- Gijzen, E., 1997, *Samenwerking tussen decentrale overheden: Aantallen, motieven en trends*, Den Haag: SGB0.
- Hendriks, F. en Th. Toonen (red.), 1998, *Schikken en plooiën: De stroperige staat bij nader inzien*, Assen: Van Gorcum.
- Hendriks, F. en P.W. Tops (red.), 2000, *Stad in spagaat: Institutionele innovatie in het stadsbestuur*, Assen: Van Gorcum.
- Jencks, C., 1996, 'Hetero-Architecture and the LA-School'. In: A.J. Scott en E.W. Soja (red.), *The City: Los Angeles and Urban Theory at the End of the Twentieth Century*, Los Angeles: University of California Press, 47-75.
- Keil, R., 1998, *Los Angeles, Globalization, Urbanization and Social Struggles*, Chichester: Wiley.
- Kensen, S., 1999, *Sturen op variatie*, Den Haag: VNC Uitgeverij.
- Lincove, E., 2001, *South Robertson Neighborhoods Council: A Case Study of Best Practices*, Los Angeles: usc Neighborhood Participation Project.
- Lincove, E., T. Cooper, J. Musso, J. Scharfenberg, 2002, *Mobilizing the Grassroots: Outreach, Community Organizing and the System of Neighborhood Councils in LA*, Los Angeles: usc Neighborhood Participation Project.
- Loughlin, J., 2001, *Subnational Democracy in the European Union*, Oxford: Oxford University Press.
- March, J.G. en J.P. Olsen, *Rediscovering Institutions: The Organizational Basis of Politics*, New York: The Free Press, 1989.
- Musso, J., M. Gaeke, A. Kitsuse, E. Lincove, 2002a, *The Organization of Neighborhood Councils: Case Studies*, LA: usc Neighborhood Participation Project.
- Musso, J., A. Kitsuse, E. Lincove, M. Sithole, T. Cooper, 2002b, *Planning Neighborhood Councils in LA: Self-Determination on a Shoestring*, LA: usc Neighborhood Participation Project.
- Roderick, K., 2001, 'The Big Breakup'. *LA Times Magazine*, July 22, 2001, 14-17.
- Rossem, V. Van, 1994, *Randstad Holland*, Rotterdam: Nai Uitgevers.
- Savitch, H.V., 1998, 'Global Challenge and Institutional Capacity'. In: *Administration and Society*, 30, 3, 248-273.
- Schockman, H., 1996, 'Is Los Angeles Governable: Revisiting the City Charter'. In: M. Dear, H.E. Schockman en G. Hise (red.), *Rethinking Los Angeles*, London: Sage, 57-73.
- Scott, A.J., 1996, 'High-Technology Industry Development in the San Fernando Valley and Ventura County'. In: A.J. Scott en E.W. Soja (red.), *The City: Los Angeles and Urban Theory at the End of the Twentieth Century*, Los Angeles: University of California Press, 276-310.
- Scott, A.J. (red.), 2001, *Global City-Regions, Trends, Theory, Policy*, Oxford: Oxford University Press.
- Soja, E.W., 1995, 'Postmodern Urbanization: The Six Restructurings of Los Angeles'. In: S. Watson en K. Gibson (red.) *Postmodern Cities and Spaces*, Oxford: Blackwell, 125-137.
- Soja, E.W., 1996, *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real and Imagined Places*, Oxford: Blackwell.
- Soja, E.W., 2000, *Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions*, Oxford: Blackwell.
- Tannen, D., 1998, *The Argument Culture*, New York: Random House.
- University of California Studies Center o.l.v. B. Fawltin, 2001, *Sprawl Hits the Wall*, Los Angeles: usc.
- Weinstein, R., 1996, 'The First American City'. In: A.J. Scott en E.W. Soja (red.), *The City: Los Angeles and Urban Theory at the End of the Twentieth Century*, Los Angeles: University of California Press, 22-46.
- Wouden, H.C. van der, 1996, *De beklemd stad: Grootstedelijke problemen in demografisch en sociaal-economisch perspectief*. Rijswijk: scp.